

Základy lékařské terminologie

Literatura

- Povinně:
  - Švanda Libor, Kateřina Pořízková, Jozefa Artimová, Eva Dávidová: *Terminologia graeco-latina medica pro studijní obory fyzioterapie a všeobecná sestra*. 2016.
- Doporučená literatura:
  - Kábrt, Jan – Kábrt, Jan jr.: **Lexicon medicum**. Praha: Galén, 2004. (2., dopl. a přeprac. vyd.)
  - Dauber Wolfgang: **Feneisův obrazový slovník anatomie**. Praha: Grada, 2007. (překlad 9., zcela přepracovaného vydání)
  - Martin Vejražka, Dana Svobodová: **Terminologiae medicae Ianua**. Úvod do problematiky řeckolatinské lékařské terminologie pro studenty magisterského studia lékařství. Praha: Academia, 2002 (1. vydání).

Organizační pokyny

- Průběžný test (L1-5)
  - v první polovině listopadu
  - požadovaná hranice úspěšnosti: 60%
  - úspěšné absolvování průběžného testu je podmínkou připuštění ke zkoušce (možnost 2 opravných termínů)
- Zkouška
  - písemná a ústní část
  - požadovaná hranice úspěšnosti: 60%
  - ve zkouškovém období
- Absence
  - tolerovány jsou **DVĚ** absence
  - ty musí být omluveny prostřednictvím Studijního oddělení LF

Cíle předmětu

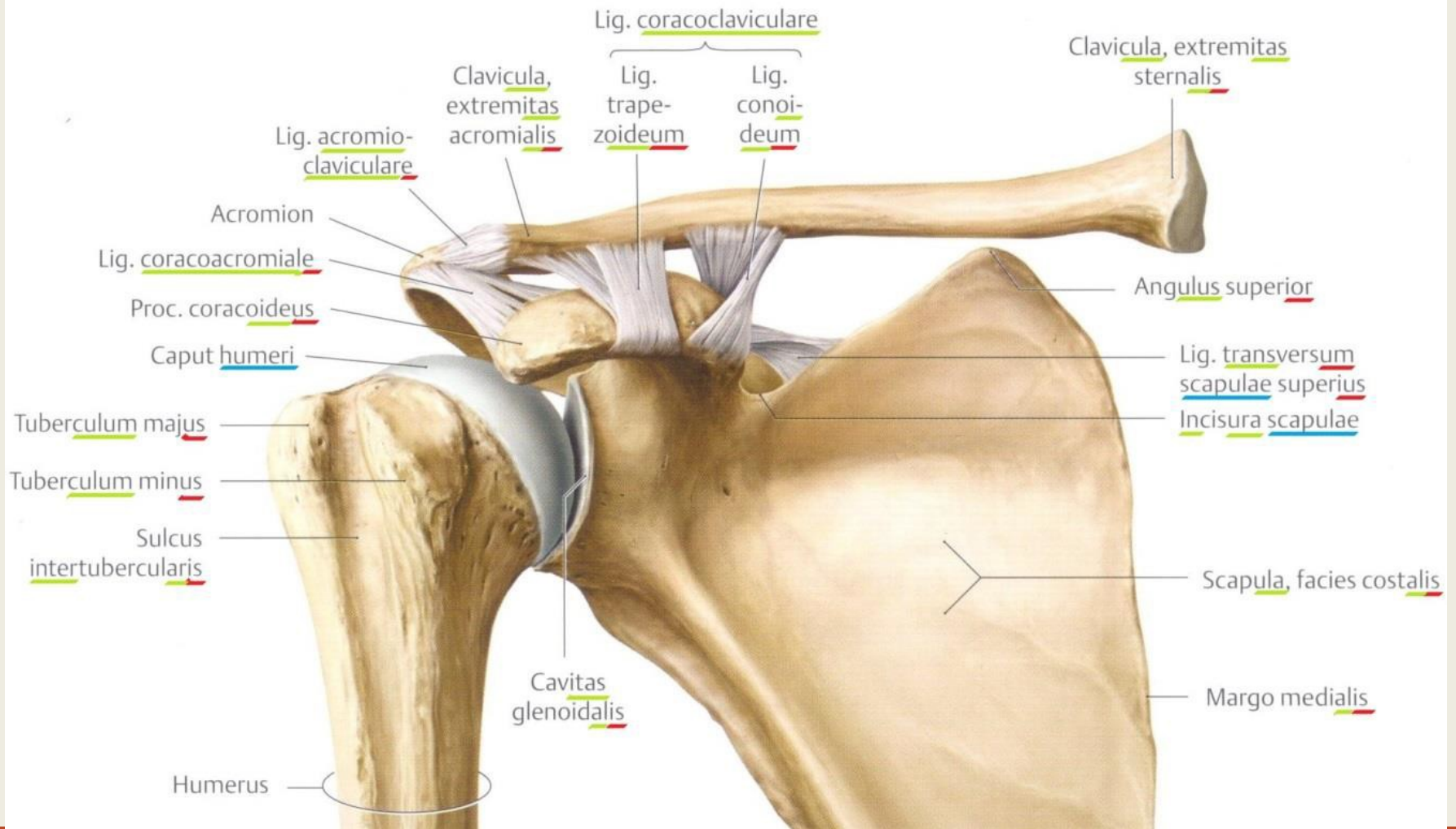
- základní orientace v lékařské terminologii
- porozumění zákonitostem z oblasti morfologie a syntaxe latinských a latinizovaných lékařských termínů
- pochopení významu termínů na základě:
  - A) analýzy slovotvorné struktury
  - B) rozpoznání syntaktické struktury u víceslovných termínů
- vytváření jazykově korektních spojení při překladu do latiny (zejména u anatomických termínů)
- znalost synonymních způsobů vyjádření (zejména v klinické terminologii)
- náležité užití termínů v kontextu studovaného oboru

Uplatnění

- Anatomická nomenklatura:
  - latinské názvosloví (TA = Terminologia Anatomica)
  - oficiální, mezinárodně uznávaná
  - revizi schvaluje a vydává FCAT (poslední vydání z r. 1998)
- Klinická a patologická terminologie
  - dosud nebyla kodifikována na mezinárodní úrovni, i když existují dokumenty, které ji částečně suplují (MKN 10, SNOMED apod.)
  - v této oblasti lékařské terminologie se užívají i termíny přejaté z různých dalších jazyků, resp. se latinské a řecké výrazy počešťují
  - latina se uplatňuje v názvech nemocí, úrazů a operačních zákroků, nejčastěji v hospitalizačních a operačních diagnózách:
    - ✦ *morbus hypertonicus, diabetes mellitus, arthrosis*
    - ✦ *fractura costarum complicata*
    - ✦ *extractio chirurgica*

Anatomické termíny

Klinické termíny

Str: 3

Č.chor.:

Fakultní nemocnice Brno , Jihlavská 20, Brno, 62500
Klinika úrazové chirurgie - B Úrazová chirurgie - JIP
Z á v ě r e ě n á z p r á v a

Dg: T068 Polytrauma

I259 Srdeční selhání

S3200 Fractura corporis vertebrae lumbalis II.

S2240 Fractura costarum IV.-XII. l.sin.

S2700 Pneumothorax l.sin.

S2710 Haemothorax l.sin.

S3240 Fractura acetabuli l.sin.

S3210 Fractura massae later. l.sin. ossis sacri

S3250 Fractura rami superior et inferior ossis pubis l.sin.

S7200 Fractura subcapitalis femoris l.sin.

S4241 Fractura epicondylis ulnaris humeri l.sin. aperta Tscherne I

W1311 Pád z bud.,konstr.n.propad.;obytné instituce;volný čas

C150 Carcinoma spinocelul. oesophagi T3N1M1

Z510 St.post radiotherapiam

Z511 St.post chemotherapiam

N209 Nephrolithiasis l.sin.

F329 Depresivní syndr.

E108 DM na inzulinu s neuropathií

I10 Morbus hypertonicus

Uplatnění

- Farmakologické a recepturní názvosloví
  - kodifikovaná nomenklatura (Český lékopis 2009; vychází z mezinárodně uznávaného Evropského lékopisu)
  - zahrnuje názvosloví
    - léčivých a pomocných látek (*acidum phosphoricum*)
    - lékových skupin (*analgetica, antibiotica*)
    - drog a jejich částí (*chamomillae romanae flos*)
    - forem farmaceutických přípravků a prostředků (*tabulettae obductae*)
- Receptura
  - ústřední část receptu se vypisuje v latinských frázích (často převedených do zkratek)

Recept

VZOR

INSCRIPTIO

Kód
pojišťovny

RECEPT

poř. č.

Údaje platné pro celý recept (výpis, pohotovost, repetatur s počtem opakování, nutná a neodkladná péče, atd.)

Příjmení a jméno

PERSONALIA AEGROTI

Číslo pojištěnce

f.

Bydliště (adresa)

INVOCATIO

Popl. Diagnóza^{?)} Sk. Kód Započ.dopl. Úhrada

Rp.

Kalí jodidi 1,0
Ephedrin hydrochloridi 0,2
Thymi sirupi comp. 20,0
Aeuae purif. ad 100,0

MAGISTRALITER

ORDINATIO

a) PRAESCRIPTIO
(COMPOSITIO)

b) SUBSCRIPTIO

c) SIGNATURA

M. f. liquid.
D. ad lag.
D. S. 3x denně 1 lžiči

Popl. Diagnóza^{?)} Sk. Kód Započ.dopl. Úhrada

Rp.

Frontin 0,5 mg
Exp. orig. No. III (tres)
D. S. 1 tbl. ráno, 1 tbl. večer

SPECIALITAS

DATUM

Dne:

SIGILLUM ET NOMEN
MEDICI

razítko poskytovatele,
jmenovka, podpis a telefon lékaře

Připravil:

Vydal:

^{?)} Vyplňuje se povinně v případech zvýšené úhrady.

Výslovnost

- Latinská abeceda má 24 písmen, chybí J a W
- **SAMOHLÁSKY**
  - **Dvojhlásky**
    - ✦ **ae/oe** [é] (*anaemia, lagoena*)
X
oē na konci slov není dvojhlásky, čteme tedy [oé]
diploē [dyploé]
- **SOUHLÁSKY**
  - **C**
    - ✦ vyslovuje se jako [k], pokud:
      - za ním následuje **a, o, u**: *scapula, scabies*
      - za ním následuje souhláska: *cranium, vulnus sclopetarium*
      - je na konci slova: *lac*
    - ✦ vyslovuje se jako [c], pokud:
      - za ním následuje vyslovované [e/é] nebo [i/í], zapsané jako *e, ae, oe, i, y*
      - *cervix uteri, intestinum caecum, coeliakia, suspicio, cystis*

Výslovnost

- **S**
  - vyslovuje se [z], pokud:
    - ✦ se vyskytuje uprostřed slova mezi dvěma samohláskami, např.
      - *os nasale, adhesiones, mesencephalon*
    - ✦ tomuto grafému předchází samohláska a za ním následuje *m*, např.
      - *plasma, infantilismus, aneurysma*
  - následuje po grafémech *l*, *r*, nebo *n*, např.
    - ✦ *pulsus, metatarsus, mensis*
- v ostatních případech se vyslovuje jako [s]:
  - *os sacrum, strangulatio, systema*
  - ! Pozor na výslovnost zdvojeného -ss-!
    - ✦ *ossa* [ossa] – *intestinum crassum* [krassum]

Výslovnost

- **Skupiny hlásek**

- **qu/ngu** [kv/ngv] (*aqua, lingua*)
- **su** [sv] před samohláskou téže slabiky (*suavis*)
- **di, ti, ni** [dy, ty, ny] *diabetes, tibia, pneumonia*
  - ✦ výjimka: **ti** + samohláska: [ci] *substantia*
  - ✦ **!X** pokud **ti** předchází **s, t, x** nebo se jedná o slovo původem řecké, pak čteme [ty] (*ostium*)
- **ex** + vokál [egz] *exitus*
- **i/y** + samohláska [ij]
  - ✦ *arteria, myometrium*
- **ph** [f] *rhaphē, phalanx*
- **rh** [r] *haemorrhagia*
- **th** [t] *thorax*

- Písmena *ch, k, ph, rh, th, y*, z svědčí o řeckém původu slova:

- *chole, skeleton, raphe, rhinitis, therapia, cystis, eczema*

Délka slabik a přízvuk

- Délka slabik
  - vyznačuje se vodorovnou čárkou nad příslušnou samohláskou
  - přirozená délka
    - ✦ slabika je dlouhá, pokud obsahuje dlouhou samohlásku nebo dvojhlásku
      - *vēna, oedēma*
  - poziční délka
    - ✦ slabika může být dlouhá i tehdy, pokud za krátkou samohláskou následuje skupina souhlásek
      - *maxilla, dēcubitus profundus*
    - ✦ ! Je-li v dané skupině souhlásek b, p, d, t, g, c, q + r / l, slabika se dlouze nečte
      - vertebra
- Přízvuk
  - u dvojslabičných slov je na druhé slabice od konce
    - ✦ *pulmo, cervix*
  - u tří- a víceslabičných slov se přízvuk řídí délkou předposlední slabiky
    - ✦ je-li dlouhá, je přízvuk na ní
      - *medicīna, papilla*
    - ✦ je-li krátká, je přízvuk na třetí slabice od konce
      - ✦ *corōnārius, humerus, cerebrum*

Přečtěte

- lingua, unguis, diameter obliqua, liquor cerebrospinalis, lobus quadratus hepatis
- os nasale, medulla ossium, dorsum, ossa cranii, intestinum crassum, junctura fibrosa, membrana interossea antebrachii, musculus masseter, musculus risorius
- aorta descendens, arteria comitans nervi ischiadici, articulatio sacrococcygea, intestinum caecum, tunica mucosa vesicae urinariae, fossa sacci lacrimalis, pectus, occiput
- phalanx media, diaphragma, diaphysis, encephalon, os sphenoidale, hemispherium, kyphosis, sphincter, nephros, symphysis pubica
- antebrachium, facies, atrium cordis dextrum, brachium sinistrum, endometrium, frenulum labii inferioris, impressio cardiaca, os hyoideum, promontorium
- tonsillae palatinae, areae gastricae, arteria nutricia ulnae, cartilago tubae auditivae, meatus nasopharyngeus, membrana vitrea, musculus tensor fasciae latae, plicae palatinae transversae, sulcus glutealis, tunica mucosa tracheae

Latinská morfologie

Slovní druhy (se kterými se v lékařské terminologii setkáte)	Podstatná jména	Substantiva
	Přídavná jména	Adjektiva
	Číslovky	Numeralia
	Slovesa	Verba
	Příslovce	Adverbia
	Přeložky	Prepozice

Gramatický rod podstatných jmen	mužský	maskulinum (m.)
	ženský	femininum (f.)
	střední	neutrum (n.)

Gramatické číslo	jednotné	singulár (sg.)
	množné	plurál (pl.)

Výrazy vyznačené tučně budeme v hodinách běžně používat, takže se je naučte.

Latinská substantiva

- Latinská substantiva jsou slova ohebná a tedy je skloňujeme

Pády	1. pád	nominativ	
	2. pád	genitiv	neshodný přívlastek
	3. pád	dativ	
	4. pád	akuzativ	předložkový pád
	5. pád	vokativ	
	6. pád	ablativ	předložkový pád

- V lékařské terminologii se setkáme pouze s 1., 2., 4. a 6. pádem

Latinská substantiva

- Rozděluje se do 5 deklinací (způsobů skloňování)
- Pro správné přiřazení substantiva do jedné z deklinací je třeba znát slovníkový tvar a význam i funkci jednotlivých údajů, např.

arteria,   ae,   f.

Tvar nominativu sg.   koncovka genitivu sg.   gramatický rod

- JEN podle koncovky genitivu singuláru je možné určit, do které z deklinací substantivum patří.

	1. deklinace	2. deklinace	3. deklinace	4. deklinace	5. deklinace
Koncovka gen. sg.	-ae	-ī	-is	-ūs	-ēī/-eī

- Na základě gramatického rodu je možné k substantivu přiřadit správný tvar adjektiva.

Cvičení

	1. deklinace	2. deklinace	3. deklinace	4. deklinace	5. deklinace
Koncovka gen. sg.	-ae	-ī	-is	-ūs	-ēī/-eī

- Určete deklinaci následujících substantiv:
  - *ductus, ūs, m.*
  - *nervus, ī, m.*
  - *faciēs, ēī, f.*
  - *melanōma, tis, n.*
  - *mamma, ae, f.*
  - *cerebrum, ī, n.*
  - *manus, ūs, f.*
  - *diabētēs, ae, m.*

Latinská substantiva

- Rod

- ovlivňuje tvar a způsob skloňování adjektiva, se kterým dané substantivum vytváří spojení (shodný přívlastek), např.

- ✦ *dexter, dextra, dextrum* (pravý, pravá, pravé = ležící na pravé straně)
- ✦ *ductus (m.) lymphaticus dexter* (pravý mízovod)
- ✦ *arteria (f.) coronaria dextra* (pravá věnčitá tepna)
- ✦ *genu (n.) dextrum* (pravé koleno)

- rod latinského substantiva nemusí odpovídat rodu jeho českého ekvivalentu, např.

- ✦ *os (n.)* = kost (f.)
- ✦ *cerebrum (n.)* = mozek (m.)

1. deklinace

- Charakteristické rysy:
  - koncovka **-ae** v genitivu singuláru
  - substantiva převážně ženského rodu
    - ✦ Př. *aorta, ae, f.* (srdečnice), *āreola, ae, f.* (dvorec), *bursa, ae, f.* (váček)
  - maskulina výjimečně (př. *dentista, ae, m.*), neutrum žádné
  - do 1. deklinace patří i adjektiva, a to tvar adjektiv 1. a 2. deklinace určený pro feminina
    - ✦ *palatinus, palatina, palatinum*
    - ✦ *dexter, dextra, dextrum*

1. deklinace

- Skloňování podle vzoru vĕna, ae, f.

pád	singulár	plurál
nom.	vĕna	vĕnae
gen.	vĕnae	vĕnārum
ak.	vĕnam	vĕnās
abl.	vĕnā	vĕnīs

- Podle vzoru vĕna se skloňují tvary ženského rodu adjektiv 1. a 2. deklinace
  - nom. fractura aperta
  - gen. fracturae apertae
  - ak. fracturam apertam
  - abl. fracturā apertā

1. deklinace

- Substantiva 1. deklinace řeckého původu:
  - nom. sg. zakončený na **-a**, gen. sg. **-ae**, např. *artēria, ae, f.*; skloňují se podle vzoru *vēna*
  - nom. sg. zakončený na **-ē**, gen. sg. **-ēs**, např. *systolē, ēs, f.*; v singuláru si uchovávají původní řecké koncovky
  - nom. sg. zakončený na **-ēs**, gen. sg. na **-ae**, např. *diabētēs, ae, m.*; skloňují se podle vzoru *vēna*, v některých pádech v singuláru mohou mít i původní řecké koncovky

1. deklinace – substantiva řeckého původu

	<i>artēria</i> , ae, f.	<i>systolē</i> , ēs, f	<i>diabētēs</i> , ae, m.
nom. sg.	<i>artēria</i>	<i>systolē</i>	<i>diabētēs</i>
gen. sg.	<i>artēriae</i>	<i>systolēs</i>	<i>diabētae</i>
ak. sg.	<i>artēriam</i>	<i>systolēn</i>	<i>diabētēn / -am</i>
abl. sg.	<i>artēriā</i>	<i>systolē</i>	<i>diabētē / -ā</i>

- Všechna substantiva skloňovaná podle vzoru *systolē* jsou rodu ženského
- Všechna substantiva skloňovaná podle vzoru *diabētēs* jsou rodu mužského
- V plurálu se všechny vzory skloňují podle vzoru *vēna*

Syntaktická struktura lékařských termínů

- Termíny jednoslovné
  - Mandibula
- Dvouslovné termíny
  - substantivum + adjektivum
    - ✦ *costa vera* (pravé žebro); *fibula fracta* (zlomená lýtková kost)
  - subst. v nom. + subst. v gen. (druhé substantivum má funkci neshodného přívlastku)
    - ✦ *spina scapulae* (trn lopatky); *fractura fibulae* (zlomenina lýtkové kosti)
  - subst. v nom. + subst. v předložkovém akuz. nebo abl.
    - ✦ AK: *medicamentum contra dolorem* (lék proti bolesti)
    - ✦ ABL: *suppositoria pro adultis* (čípky pro dospělé)
- Víceslovné termíny
  - *tunica mucosa vesicae urinariae* (sliznice močového měchýře)
  - *status gravis post infarctum parietis anterioris ventriculi cordis sinistri* (těžký stav po infarktu přední stěny levé srdeční komory)

Shodný a neshodný přívlastek

- **Shodný přívlastek**

- vyjadřuje se adjektivem
  - ✦ *Arteria coronaria*
- shodný = adjektivum je vždy ve stejném pádě, čísle a rodě jako substantivum, s nímž tvoří spojení (S + A)

nom. sg.	nom. pl.
<i>Arteria coronaria</i>	<i>Arteriae coronariae</i>
věčítá tepna	věčíté tepny

- ! Pozor na pozici adjektiva v latinských termínech!
  - ✦ adjektivum se obvykle postponuje, tzn. klade až za substantivum, se kterým tvoří spojení
  - ✦ při překladu do češtiny se často postupuje zprava doleva, např.
    - *Arteria coronaria dextra* = pravá věčítá tepna

Shodný a neshodný přívlastek

- shodným přívlastkem se obvykle vyjadřuje
  - ✦ příslušnost, vztah
    - *Vertebra thoracica*
  - ✦ lokalizace (*dexter, sinister, superior, inferior, posterior, anterior*)
    - *Clavicula dextra*
  - ✦ charakteristický rys, kvalita
    - *Vena cordis magna*
    - *Musculus latissimus dorsi*
    - *Sutura lambdoidea*

Shodný a neshodný přívlastek

- **Neshodný přívlastek**

- vyjadřuje se substantivem v genitivním tvaru:

- *Areola mammae*

- „neshodný“ - substantivum zůstává vždy v genitivním tvaru

- ✦ *Venae profundae linguae* = hluboké žíly jazyka

- gen.pl. *venarum profundarum linguae* = hlubokých žil jazyka

- neshodným přívlastkem se obvykle vyjadřuje **vztah, příslušnost** (viz příklady výše)

1. deklinace

pád	singulár	plurál
nom.	vēna	vēnae
gen.	vēnae	vēnārum
ak.	vēnam	vēnās
abl.	vēnā	vēnīs

	artēria, ae, f.	systolē, ēs, f	diabētēs, ae, m.
nom. sg.	artēria	systolē	diabētēs
gen. sg.	artēriae	systolēs	diabētae
ak. sg.	artēriam	systolēn	diabētēn / -am
abl. sg.	artēriā	systolē	diabētē / -ā

Nominativ plurálu 1. deklinace

- formální znak nominativu plurálu substantiv a adjektiv 1. deklinace:
  - koncovka **-ae**
- uplatnění
  - v anatomických termínech pro označení struktur, jež se v lidském organismu vyskytují i ve větším počtu než jeden
    - maxilla → maxillae
    - costa vera → costae verae
    - vertebra thoracica → vertebrae thoracicae

Genitiv singuláru a plurálu 1. deklinace

- formální znak genitivu substantiv a adjektiv 1. deklinace:

gen.sg.	gen.pl.
-ae/-ēs	-ārum

- uplatnění
  - pro vyjádření vztahu nebo příslušnosti
    - *Spina scapulae*
    - *Areolae mammarum*
  - neshodný přívlastek